

Honfoglalás előtti, keleti elemek a magyar folklórban

Amióta a nyelvtudomány kétségtelenné tette a magyar nyelv finnugor eredetét és a benne mutatkozó magyarányú bolgár-török hatást, a magyar néprajzkutatók érdeklődése is egyre jobban ezeknek a népeknek folklórja felé fordult. Keresték benne a párhuzamokat saját hagyományainkhoz, hogy a teljesebb keleti formák magyarázzák a mi töredékesebb adatainkat, s hogy genetikus kapcsolatot állapítsanak meg a magyar és rokon népi hagyomány között. Újabban nagyobb áttekintéssel rendelkezünk az európai és szibériai anyagról, tehát az ilyen kísérletek nagyobb sikerrel kecsegtetnek. Az alábbiakban néhány ilyen párhuzamra szeretném felhívni a szakemberek figyelmét, mint-hogy elérkezettnek látom az időt arra, hogy a sokféle részeredményt egymás mellé állítva beleillesszük az őstörténeti tanulságok kereteibe.

Néhány módszertani megfontolást azonban előre kell bocsátani. Amikor összehasonlító kutatás alapján kapcsolunk valamely műveltségi elemet egy-egy néphez, területhez, korhoz vagy kultúrához, az ilyen eredmény mindig föltevészerű, és mindig különböző hibaforrásokkal kell számolnia: 1. a gyűjtés hiányával, vagyis avval, hogy a tárgyalt elem olyan helyen is előfordult vagy előfordul, ahonnan nincs följegyzett adatunk; 2. amikor bizonyos archaikus elemek csak egy meghatározott területen találhatók, nem mindig dönthetjük el, vajon az a terület – például az Abakán melléke – és az ott lakó nép a kérdé-

ses elemeknek *eredeti és egyedüli* hordozója volt-e régen is, vagy egy szélesebb körű kultúrának – például a török népek közös kultúrájának – visszahúzódó maradványa, rezervátuma; 3. agályok támadhatnak olyan esetben, amikor egy széles területen elszórta felbukkanó ritka adatokból kell elterjedésterületet megállapítani vagy egy hagyományelemet népekhez, kultúrákhoz kötni. Számolnunk kell tehát azzal, hogy az alábbi párhuzamokból egyiket-másikat későbbi adatok módosíthatnak. Egy dolog azonban talán már ma is biztonsággal leszögezhető: olyan sok adat mutat egyértelműen kelet-európai és szibériai kapcsolatokra, hogy ha egy részük tévesnek bizonyulna is, a nagy számok törvénye akkor is érvényesülne, és ez a kapcsolat mindenképpen számottevő lesz népi kultúránk archaikus rétegében. S az is megfontolandó, hogy az első, ritka adatok általában nem a véletlen, kivételes jelenségekből szoktak felbukkanni, hanem a tömegesből, abból, ami törvényszerű.

Mindezek megfontolásával veszem sorra a folklór különböző műfajaiban mutatkozó keleti párhuzamokat. Nem foglalkozom részletesen a legjobban ismert eredményekkel: a népzene keleti eredetű rétegeivel, Diószegi sámanhit-kutatásaival sem a saját balladárhősenek párhuzamaikkal; ezeket majd a végső áttekintésbe illeszttem bele. Összefoglalom viszont a kevésbé ismert vagy elfelejtett kutatásokat, amelyek történészek, sőt néprajzi szakemberek számára is újat tudnak mondani.

Néprajzkutatók előtt sem eléggé ismeretes, hogy van néhány teremtmónka-töredékünk, amit obiugor és szibériai török népek hasonló darabjaival lehet összevetni. Kálmány Lajos jegyzett föl és tárgyalt először olyan emberteremtés-mondákat, amelyekben az ördög szerepe nem illik bele a dualisztikus isten-ördög elképzelésbe: együtt teremtenek ellentét nélkül. Az ördög formálja ki a testet, de nem tudja megindítani; a lelket isten

leheli belé. Finnugor és török–tatár népek ugyanígy tudják, ott azonban az ördög helyett többnyire az „első ember” szerepel. Kelet-Európa népeinél is előfordul ez a forma, de általánosabb, hogy isten teremti az embert, s míg elmegy lélekért, az ördög megrontja a teremtményt. Van azonban egy töredékünk, amelynek tudtunkkal nincs párja Kelet-Európában, szomszédainknál, viszont részletegyezése alapján kapcsolatba hozható a Reguly gyűjtötte vogul mondával. Kálmány adatközlője szerint „az ördög embört, lovat ki birt furmálni, de mikó mögindult, porrá vált”. Reguly szerint, Munkácsi fordításában: „Numi Tarem atya im miképpen szól: »fiacskám, az ember születésének dolgát én hogyan mondhatom meg neked? Midőn egykor hideg orrú orros szelet fogok támasztani, széles szemű szemes hó alakjában fogok esni. Midőn apró szemű szemes hó fog esni, gyűrj a hóból emberlábás alakot, készíts emberkezes alakot! Készíts lábas állatnak lábas alakját, készíts kezes állatnak kezes alakját! Szárnyas fajta sok állatodnak szárnyas állat szárnyas alakját készíts, karmos állat karmos alakját készíts!... Alászállott, aláérkezett. Hó esett. Hóból embert csinál, gyúr, továbbja: darabokra omlik. Lábasállat-alakot csinál, továbbja: darabokra omlik. Úgy elment a kedve, s be is ment a házba. Atyjához s anyjához szól: »hiába bajlódtam, élőkké nem lesznek: adjatok nekem tanácsot!!«” Amint látjuk, a magyar adat már csak a legsűrítettebb lényegét tartotta fenn a vogul regének, de egyezése avval még világosan fölismerhető.

Kálmány említett munkájának egy másik, nevezetes darabja egy bizonyos endrefalvi tógáról szól: a homályos értelmű töredékben világteremtésről szóló vogul énekek maradványát kell látnunk, ahogy látta már a közlő Kálmány is. Isten egyszer azt mondta az ördögnek, hogy neki is lehet birodalma, ha reggeltől estig el tudja „rekeszteni”, akkor oda nem fog sütni a nap. Az

ördög azonban nem tudta föltenni a „gombot”, a kakas megszólalt, s a tógát, amely „keresztül van a világon”, besüllyedt a földbe. Ennek a ságújfalusi palóc töredéknek még kopottabb párja bukkant föl Nagyszalontán: az ördögárkot, amely átéri a világot, az ördögök szántották éjfélről az első kakasszóig.

Az előbb idézett vogul rege elején találjuk meg a párhuzamot ehhez a mondához is (a 142–143. lapon): Numi Tarem homokot hozat föl az első emberrel a tenger fenekéről, ami csak többszöri kísérlet után sikerül. Ebből teremti az ember a földet, amely a víz színén forog. Numi Tarem odaadja *eziüstgombos övét*, hogy az ember rakja körül vele a földet. Erre az megáll, az övből pedig a fényes Urál-hegység „üledik”. A körülövezést, a Föld megállítását és az Urál-hegység keletkezését még több monda hasonlóan adja elő. Úgy látszik, nagyon általános lehetett vogul rokonaink körében. Török népeknél már nem él ez a hagyomány, de köztük is általános, hogy az Urált „a föld övének” nevezik; hasonló elnevezés él az oroszok között is: Kamennüj pojasz = kőöv.

Első mondánkban még világos, hogy az „ördög” itt démiurgosz, isten segítőtársa, vele egyetértésben teremti a földet, illetve már csak „saját birodalmát”, akárcsak a vogulok „első embere”; a tógát is, mint az Urál, átéri az egész világot, rajta a *gomb*, aminek különben semmi értelme sem volna, az ezüstgombos öv megfelelője lehet csupán. Mindez így együtt sehol sem található, s a magyar monda mai formájában értelmetlen. Összefüggését csak a vogul világteremtés-rege világítja meg. Nyilván belőle származik.

A vogul monda első felében szereplő földfelhozatal szintén ismeretes nálunk, csak még töredékesebb formában, s már nem eredeti funkciójában, azaz nem világteremtésről szóló szövegben. Néhány ördögmondában, illetve lidérctörténetben isten

az ördögtől csak úgy tud megszabadulni, vagy egy ember a szolgálatában álló lidérctől, hogy elküldi a tenger fenekére homokot hozni, ami nem sikerül, s az ördög vagy lidérc nem tér vissza soha többé. Itt tehát már csak a világteremtéssel kapcsolatos feladatot találjuk, magát a teremtés mozzanatát nem, s a démiurgosz is átalakult ellenséges lényre (bár még „szolgálatában van” istennek). Az ördög mint a démiurgosz utóda igen általános a hasonló mondákban, a madár alakúnak elképzelt lidérc pedig még közelebb áll az eredeti fogalomhoz, ugyanis a legrégebbi változatokban isten segítőtársa vízimadár képében merül le a tenger fenekére homokért. Érthető tehát, miért éppen a lidércre vitték át ezt a motívumot az eredeti történet elhomályosulása után.

Ez a sajátos homokfelhozatal mindenképpen kapcsolatban van az idézett teremtésmondával, amely Kelet-Európától Észak-, sőt Dél-Amerikáig el van terjedve, és mindenütt lényegileg azonos. Mindnek az a közös magva, hogy Isten segítőtársával egyetértve teremti a világot, társát leküldi homokért a tenger fenekére, ami annak csak többszöri sikertelen kísérlet után sikerül, s a felhozott fövenyből teremtik a földet. A segítőtárs, sőt nemegyszer maga az isten is vízimadár képében jelenik meg, vagy a leküldött démiurgosz változik át útközben vízimadárrá, mégpedig oly módon, ahogy az Óceániában és Ausztráliában is általános a primitív mítoszokban: felölti az illető állat bőrét. Itt tehát valószínűleg az eurázsiai síkság és Észak-Amerika egyik ősmítoszával van dolgunk. Kelet-európai népeknél ebből isten és ördög vetélkedése fejlődött ki, és olyan részletek, amelyekben az ördög valamiképpen megrontja a teremtést. Például elrejt egy darabot a szájában a felhozott földből, s amikor Isten szavára növekedni kezd a felhozott göröngy, a szájában levő iszapdarab is dagadni kezd, hogy ki kell köpnie, s eb-

ből támadnak a hegyek. Vagy isten elalszik, s az ördög bele akarja taszítani a vízbe; de amint különböző irányban viszi a part felé, a föld abban az irányban mindig megnagyobbodik (és sok más elképzelés). Ezek a részletek nincsenek meg egy 15–16. századi orosz legendában: isten a Tiberias-tengeren találkozik a sáttánnal, s kérdi tőle: „Ki vagy?” – „Isten”, feleli az. „Hát engem kinek neveznek?” – „Az Istenek Istenének.” Erre nem bántja, hanem leküldi a tenger mélyére homokért, a felhozatal sikerül, s ebből lesz a föld. Kárpáti oroszok szerint két galamb hozza fel a földet, más szöveg szerint az ördög, és részt is vesz a világ teremtésében. Egy ukrán karácsonyi ének szerint isten Szent Pétert és Pált küldi le földért a tengerfenékre, hiába, végül maga hozza fel. Van olyan bolgár monda is, ahol isten és az árnyékából lett ördög szerződést köt a világ felosztására, de isten később megbánja, és angyalt küld le a szerződés ellopására. Az angyal megmutatja az ördögnek, hogy fel tud hozni homokot a tenger fenekéről, s kérdi, meg tudná-e tenni ő is. Az ördög elindul, de félútról visszafordul megnézni, nem lopta-e el az angyal féltett kincsét. Ezután végleg lemerül, visszafelé nehezen tud feljönni a teherrel, s az angyal már száll az ég felé az irattal. Hiába repül utána az ördög, már csak a talpából tud egy darabot kiharapni. Azóta hiányzik az emberek talpából is egy darab.

Szlovének elbeszélése szerint kezdetben csak isten volt és a tenger. Isten leszállt a tenger mélyére, de amint megkapaszkodott a fenéken, körme alá szorult egy kis sárdarab; ebből lett a föld. Egy szlovák mondát följegyeztek, amely már a homokfelhozatalt nem is tartalmazza, de világosan kapcsolatban van a fenti változatsorral: isten szállt a magasban, és földet vitt ruhájában. Ahová szórta, síkok, hegyek és termékeny völgyek támadtak. Az ördög hajszolta, és részt követelt a teremtésből,

de nem kapott. Akkor kiszakította a ruhát, de abból csupa szikladarab hullott ki. Ezért lettek a Tátra csúcsai olyan kopárak és terméketlenek.

Látható, hogy közelebbi szomszédainknál hiányoznak olyan részletek, amelyek még töredékes mondánkban is megvannak: isten és egy másik személy – ördög – együttes munkálkodása, a másik személy hoz homokot, s itt a legősibb formának, a madár alakú szereplőnek is megőriztük elhomályosult emlékét, ami Kelet-Európában ismeretlen, s a felhozatal nem sikerül, ami az ősi mondák első részét tartotta fenn. Nyoma sincs viszont nálunk a szomszéd népek máig gazdagon továbbélő dualisztikus továbbfejlesztéseinek. (Hogy a dualisztikus fejlődés másodlagos, az egészen világos a török népek mondáiban.) És erősíti a kapott monda kapcsolatát szibériai népekével az elsőként tárgyalt emberteremtés-monda fennmaradása is: ha ilyen részletek fennmaradhattak, amelyek csak honfoglalás előtti keleti örökség töredezett maradványai lehetnek, akkor a nagyon kopott homokfelhozatal is inkább ilyen korból származhat, amely még ebben az állapotában is tartalmaz valami jellegzetes részletegyezést elhomályosult formájában.

További kérdés, ugor vagy török hagyományból maradt-e fenn nálunk. Ha arra gondolunk, hogy az idézett Regulj-szövegben együtt van a homokfelhozatal az övből lett Urállal és a porrá vált emberekkel, akkor egyszerűnek látszik a megoldás: mindhárom motívum ugyanannak a mondának különvált részlete. A kérdés azonban nem ilyen egyszerű. Az ugoroknak van egy másik elképzelésük is a földnek és földi dolgoknak eredetéről: Numi Tarem láncon ereszti alá az égből. Maga az idézett monda is először így adja elő a teremtet: isten láncon bocsát alá egy kis földet, s azon áll az első ember háza. Ezután kell neki homokot hoznia a tenger fenekéről a világ megalkotására.

Láthatóan két különböző eredetű mítosz keveredik itt össze. S minthogy a lánconlebocsátás Harva nagy összefoglalása szerint kizárólag az obi-ugorok és kamcsadálók hagyománya, a másik pedig óriási területen el van terjedve, többek közt a török-mongol népek körében is, nyilvánvaló, hogy az előbbi az eredeti ugor képzet, s a homokfelhozatal utólagos átvétel a török népektől. S itt az ugorok déli, tatár szomszédai is számításba jöhetnek mint átadók; ebben az esetben pedig már a magyaroktól való szétválás után került volna hozzájuk ez a hagyomány. Ez ideig, sajnos, senki sem végzett alapos vizsgálatot arra nézve, mi egyezik legközelebbi rokonaink hagyományaiban tatár szomszédai anyagával. Amíg ez a kérdés nincs tisztázva, sosem tudhatjuk, miként értelmezzük az olyan megfeleléseket, amelyek obi-ugorokkal és török népekkel egyaránt összekapcsolnak: az ugor együttélés korából származó török hatásnak vagy külön-külön kapott török elemnek a szétválás után.

A föld körülövezése és a homokfelhozatal nem egyedüli maradványa nálunk a vogul teremtetésképzéseknek. Ugyanígy megtalálható a láncon alábocsátott ember, a láncon függő ház képzete is. A vogulok következőképp beszélik el. „Joli Tarem (=alsó ég, vagyis föld) anyánk két ég, két menny közt hétszeres vaslánc végén függő várában ül. Hosszú ideig ül, avagy rövid ideig ül, egyszer csak ím a föld megteremtésének kora eljött. Numi Tarem bátyja szól: »Te, testvér, most szállj le az alant levő földre, az ember korabeli világot, az ember idejébeli világot kell megteremteni!« A hétszeres vaslánc, amelyen a vár függött, most levágódott, s Joli Tarem anyánk ím, alászállott...” Ugyanott egy másik szövegben: „Egy asszony s öregember élnek. Tarem atya, Tarem apa ezüstíves bölcsővel bocsátotta őket felülről alá. Vaslánc végén Numi Tarem atyjuk alvidéki zúgó szelet támaszt: a fölső tenger végére viszi őket;

fölvidéki zúgó szelet támaszt: az alsó tenger végére emeli őket. Az öreg egy napon Numi Tarem atyjához könyörög: »Numi Tarem apám, nekem egy házterületnyi nagyságú szent földadarabot bocsáss alá!« Miután egy napig éltek, miután két napot eltöltöttek, Numi Tarem atyjuk egy ház nagyságú szent földadarabot bocsátott neki alá. . . »

A magyar megfelelők mesében kerülnek szemünk elé. Mailand székellyföldi meséi közt szerepel a *Disznófickó* (totemisztikus hősnev), akinek hosszú kalandsorozatok után el kell válnia feleségétől, s a világ végén, az „ég rááján túl”, egy gyémánt-palotában, aranyláncon lógó aranybölcsőben nyugszik, amikor a királykisasszony rátalál.

Ugyanebben a gyűjteményben olvassuk: „Virágfi János elvette az aranyalmát, úgy felhajította, mentől jobban nem lehetett, s lett belőle tizenkét emeletes palota egy kakaslábra, egy arancysillaghoz egy aranylánccal felkötve, s arra fordul, amerre az áldott nap.” Egy másik mesében pedig a halhatatlanság királynéjának „a világ végénél, a folyó fölött, a levegőben függő várát” találjuk.

Ezek mellé a párhuzamok mellé odatehetjük Dürenkova sór-tatár hőseinek egy részletét is, ami bizonyos vonatkozásban közelebbi párhuzam meséinkhez. „A hős így szól: »ereszkedjék le nekem aranyudvar az égből, hosszú láncon lógó legyen!« Akkor megállván körül nézett; az égből villogva, mint a nap, csillogva, mint a hold aranyudvar ereszkedett alá. Az égből három láncon függő volt az.” Ennek az éneknek elején a megszületett hős is már ebben az arany udvarházban él, s az aranylétráról leesik a ház hamujába; később pedig, ellenségei megsemmisítése után „visszatért az aranyos udvarházba. Leugorván lováról fölment az aranylétrán”. Megjegyzem, hogy Munkácsi regéiben is ezüslétrán jár fel Numi Taremhez fia tanácsért.

Itt tehát hármas egyezést találunk magyar, obi-ugor és abakáni (sór-tatár) folklórelemek közt, mint aminőről balladatanulmányomban emlékeztem meg: az Abakán vidékéről kirajzott karakirgizek, továbbá vogulok és magyarok egyaránt őrzik egy mitikus hősének azonos elemeit, az *Alpamüs*-eposzét. S ha ezek, valamint Prützkova szovjet kutatónő által felhozott öltözkébeli egyezések esetleg bizonyulhatnak késői átvételeknek a vogulok mai, déli szomszédaitól, kevésbé valószínű ez a láncon lebocsátott palota esetében, mert ez a képzet az obi-ugoroknál egyedül meglevő, a törököknél pedig hiányzó teremteselképzeléssel függ össze. (Esetleg volt valami ősrégi kapcsolat obi-ugorok, magyarok és az Altaj-vidék között, vagy a kapcsolat inkább onnan származik, hogy a sórok állítólag eltörökösödött szamojédok?)

Az ördög – a magyar „első ember” – további tevékenységéről nem tudunk azon kívül, hogy „lovat ki bírt furmálni”. (A Kálmány által felsorolt további adatok arra, hogy az ördög találta fel a kártyát, dohányt, pálinkát, puskát stb., már késői eredetűek lehetnek, és valóban az ördöggel mint rossz lélekkel vannak kapcsolatban.) A vogul énekek igazi kultúrhéroszként szerepeltetik az első embert, aki állatok fajtáit „hozza el”, vagyis teremti, fejsze, nyíl és hasonló eszközök készítését végzi el először, vagyis tanítja meg rá az emberiséget. Ezek az elemek nálunk már feledésbe mentek.

Van azonban a kultúrhérosznak egy tevékenysége, ami nálunk is fennmaradt mesés formában, ha nem is az obi-ugor műveltségéből: a nap és hold megszerzése. Az idetartozó mesék kezdőképe egyik-másik szövegben még világosan elárulja, hogy nem elrablott égitestek visszaszerzéséről van itt szó, hanem az emberiség számára történő első megszerzéséről. „A kirá országába setéccség tanyázott, nem vót ott se nap se hód se csillag.

Gyertyáná vettek, gyertyáná szántottak, meg gyertyáná arattak is. A nap tizenkétfejű, a hód kilencfejű, a csillag meg hétfejű sárkányná vót.” „Volt egy országnak egy fővárosa, melyben se a nap, se a hold, se a csillagok nem süttöttek. A király kihirdette, hogy amelyik fel tudja hozni a napot, a holdat és a csillagokat, azt fizet, amit kíván.” Több változat viszont már úgy adja elő a motívumot, hogy a sárkányok elrabolták az országból az égitesteket, s vissza kell szerezni. Három testvér indul el a mese törvényei szerint, de tulajdonképp csak a legkisebb cselekszik, a másik kettő azalatt aluszik. Hídnál találkozik a sárkányokkal, akik lovon érkeznek, s vagy lovuk oldalán, vagy a nyeregre felakasztva hozzák az égitesteket, vagy a sügyellő, heveder alatt, néha pedig a ló homlokán. Amint a hős megöli őket, az égitestek fölszállnak az égre, és a város fokozatosan megvilágosodik. Szerepel még egy mitikus kovács, aki megmenti a testvéreket a sárkányok anyjának üldözésétől. Világosan látszik még a mítoszmag, amin a mesés világkép és cselekményförlépítés még alig változtatott.

Török–mongol népeknél hősénekbe ágyazva maradtak fenn az egykori kultúrhérosz motívumok. Potanin *Tung Karattü kán*-ról szóló énekében a hős kalandsorozat végén elnyeri feleségét, de isten-apósától nem kap hozományt, azért ellopja tőle a napot és holdat; az előbbi keblébe dugja, az utóbbit tompora mögé akasztja a nyeregre és ellovagol. „Ezért süti most nap és hold a földön az embereknek, de Terj kánnál örökös a sötétség.” E mondat kétségtelenül kultúrhéroszra utal, s ezt az is megerősíti, hogy isten-apósához menet állatokkal találkozik, amelyeket lenyilaz, s azok „csodás nagyságúból mai nagyságúvá” válnak. Világos, hogy egyes állatfajták „megszerzéséről”, teremtsről van szó itt is. Radloff hősénekeiben pedig az aranyos mellű, ezüstös hátú hős ellopja a napot és holdat, amazt

lova füléhez köti, emezt a farkához. Tehát mindkét esetben úgy hordozzák a kultúrhéroszok az égitesteket, mint meséinkben az eredeti tulajdonos szörnyek, akik néha elrabló a kincseknek.

Az idézett mesetípus Berze Nagy és Honti katalógusai szerint ismeretlen Európában. Maga a meseváz, amelybe az égitest-szabadítás bele van illesztve, egészében is, részleteiben is, formulaszerűen egyezik keleti rokon népeinknél, de az égitest-szabadítás motívuma nélkül. Ott is megvan, hogy a három fiú a hídra ér, ahol letanyáznak; a hídon a sárkány lova megbotlik, mire az felkiált, hogy csak nem a (néven nevezett) hős van itt; előre érzi veszét, s majdnem szó szerint egyező szóváltás keletkezik köztük; gyakran itt következik egy később tárgyalandó birkózás, a végén pedig ott is kovács pusztítja el az üldöző sárkányanyát fogójával és olvasztott ólommal-arannyal, amint bedugja éles nyelvét a várkapu alatt. Ezeknek az elemeknek egyezése alapján állapította meg Solymossy 1922-ben – az égitestszerzés párhuzama nélkül – mesénk keleti eredetét. Tehát egy keleti, mitikus tartalmú hősmesébe olvasztotta bele népünk a szintén keleti ősmítoszt. Hasonlóról sem mesei, sem mítosz formában nem tudunk szomszédainknál vagy más európai népnél.

Hasonlóan archaikus az a világelképzelés, amit még többfelé följegyeztek a magyar nyelvterületen. Eszerint a földet egy vagy három (ritkán négy, hét) cethal tartja a hátán, amelyek a világtengerben úsznak; időnként egyik oldalukról a másikra fordulnak, olyankor van földrengés. Néhol cet helyett ökörről, bivalyról tudnak, amely szarvai közt tartja a földgolyót. Ez az elképzelés egy Japánig és Sziáig nyúló hiedelemhagyomány finnugor–török változata. Dörböti burját, tunguz, szojot, kalmük, tibeti, hindu és észak-amerikai indián hit szerint teknős-béka tartja a földet, s ha megmozdul, földrengés vagy vízbőzön

keletkezik; balabanszki burjátoknál óriás halról beszélnek, amely földrengést okoz, ha másik oldalára fordul; altaji törökök három halról tudnak, fejük kötélre az égi oszlophoz van kötve, hogy ne hajtsák túl mélyre, mert akkor özönvíz lesz; oroszoknál (helymegjelölés nélküli adat szerint) egy vagy több hal tartja a földet; votjákoknál három nagy hal, mozgásuk földrengést okoz; mordvinoknál a tambovi kormányzásban egy nagy hal. Távolabbi változatok: ainuknál „gerinchal” tartja a földet, az okozza a földrengést; japánok „földrengéshal”-ról tudnak, Sziámban nagy hal a központi hegy alapja, szumátrai batyakoknál sárkány húzza a földet a tengerben, rángatása okozza a földrengést.

A bivaly és ökör hasonmása: fekete bika, sőt néha bivaly, megtalálható az iszlám hatása alá került török népeknél és az araboknál. Kirgizek szerint szarvai közt tartja a földet; krími tatárok szerint óriás hal úszik a tengerben, azon bika áll, szarvai közt van a föld; ha elfárad, egyik szarváról a másikra veti, akkor reng a föld; votjákok szerint fekete bika tartja a földet. Cseremiszek szerint (Kirks körzetben) a vízben rák úszik, azon bika áll szarvai közt a földdel; ha fejét rázza, reng a föld; egyik szarva már letört, ha a másik is letörik, vége a világnak. Kaukázusban, Egyiptomban mindenütt bikát képzelnek a föld tartójának. Arabok hite szerint a vízben úszó óriás halon szikla van, azon áll a bika. Altaji teleutok elképzelésében négy bika tartja a földtányért; ha mozognak, reng a föld. Tibetben négy elefántot képzelnek a föld alá, azok pedig egy teknősen állnak.

Amint a felsorolásból kitűnik, a bikaelképzelés a volgai finn népek közé is eljutott. Az utóbbiaknál tehát mind a két állat előfordul: a hal is meg a bika is, akárcsak nálunk. Eszerint a magyarok két területen is kaphatták ezt a képzetet: vagy még

a Volga vidékén, vagy a finnugor rokonoktól függetlenül, már az iszlám által befolyásolt török népektől – esetleg a Kazár birodalomban.

Országszerte élő népszokás lehetett hajdan a pünkösdi királyválasztás. Az 1600-as évek óta találkozunk emlegetésével, s a „pünkösdi királyság” fogalommal vált a rövid életű uralomra, s így máig élő elnevezés. A szokás lényege az volt, hogy valami versennyel: lóversennyel, bikafékezéssel, birkózással és hasonlóval, ritkábban választással kijelölték a pünkösdi királyt. Ez aztán egy évig vagy egy napig uralkodott a legények fölött, ő volt a bálgazda, kocsmában, mulatságban a község számlájára fogyaszthatott. Néhol azonban nemcsak a versenyt kellett megnyernie, hanem azt is ki kellett állania, hogy szedett-vedett ruhában, rossz gebén, fakarddal, papírkoronával fején végigvonult a falun, s a lakosság hamuval telt fazekakkal, törött edénnyel meghajigálta. E szokás magyarázatáért is keletre kell mennünk. Az újbabiloni korból ismert az az ünnep (akitu), amelynek nyomai a sumér időkig visszakövethetők, s Perzsián keresztül egész keleten elterjedt; a tavaszi napéjegyenlőség idején ülték, s tartalma a következő. Egy gonosztevőt vagy bolondot királynak tettek, aki parancsolhatott, ehett-ihatott, a háremnőkkel szórakozhatott tetszése szerint, az ünnepek után azután megkorbácsolták és felakasztották. Ez a szokás az év végén különösen ártó, gonosz szellemek kijátszásának volt szánva. Időszámításunk 1. századában ez az ünnep még általános volt a Fekete-tenger északkeleti felében. A késői perzsa birodalomban újévkor számár-öszvérre ültetett „bolondkirályt” vittek végig a városban, vízzel-hóval öntözték, ő pedig legyezte magát, mintha melege lett volna; tehát a kiűzött telet jelképezte. Joga volt aznap estig azt venni el a kereskedőktől, amit akart. Azután igyekezett eltűnni, mert ha a nép elkaphatta, meghaji-

gálta és elverte. Lhasszában újévkor a láma helyett egy ideig helyettese, a jalno uralkodott, ennek helyettese pedig az *újévi király* volt. A kettő verekedett, hajigálta egymást, végül az újévi királyt halálra kínozták. Szamarkandban újévkor – ami ott a hatodik hónap első hét napján volt – céllövő versenyt tartottak, majd az utolsó napon *lóversenyt*, s aki a kitett aranyérmet el tudta kapni, egy napra király volt. (A magyar szokás *első föl*-jegyzésében, a *Hétköznepok*-ban, majd az *Egy magyar nábob*-ban, ami tehát csak Jókai közvetlen élményéből származhat, kitett kendőt kellett a lóversenyben elkapni.) Erről a szokásról a 8. századból származó adatok emlékeznek meg. Ferghanában, Taszentől délkeletre i. sz. 618–907-ből származó adatok szerint a *tavaszi újévi ünnepen* a király és a főemberek két pártra oszlottak, mindegyik választott egy harcost, aki páncélba öltözötten harcolt a másikkal. A tömeg is részt vett a küzdelemben téglát és követ hajigálva a küzdőkre. Mikor az egyik harcos meghalt, a küzdelem lefolyásából jósltak az új év szerencsés vagy szerencsétlen kimenetelére.

Bármily hézagosan tudjuk is követni a szokás keleti útját, annyi kétségtelen, hogy a magyarság vagy egyes részei azokon a területeken ismerhették meg, amelyek a Fekete-tengertől és a Kaukázustól északra, valamint a Kaspi-tó és a belső-ázsiai hegyvidék közt terülnek el; mert mind a verseny (Szamarkand, Ferghana), mind a pótkirályválasztás (Fekete-tenger északkeleti partjai) megtalálhatók hagyományainkban. Mai hazánk területén ennek a hit- és szokáseggyüttesnek egy másik ágát ismertük meg: a télkihordást, „kiszehordást”, ami a Balkántól Nyugat-Európáig szabályos változatsorban terjedt el kelet felől. Az előbbi szokás azonban Európában ismeretlen. (Nyomai franciáknál: a télkihordás megszemélyesítőjét korbáccsal verik, továbbá verekedés nyomai, hamuval való meghajigálás. De szo-

kásunk együttese és lényeges részei sehol sem ismeretesek.) Egyetlen közeli párhuzam néhány Plzeň környéki morva faluból való: pünkösdkor fakéregbe öltözött, virággal díszített, papírkoronás királynak kell lovon elmenekülnie lovas üldözői előtt. Ha sikerül, a következő évben is király marad, s számláját társai fizetik a kocsmában. De ha nem, vesszővel, fakarddal elverik, s képtelenen lefejezik. Ez a szokás a magyar átvételének látszik. Tudjuk, hogy Morvaországban még a 17. században is voltak magyar szórványok; nevük máig Uherski Brod, Uherski Most és hasonlók.

Minden folklórterület közül kiemelkedik a mese a benne található keleti eredetű, nyugaton ismeretlen hagyományelemek tekintetében. Ez az a nagy gyűjtőmedence, ahová a hitvilág, ősköltészeti műfajok: teremtményszok és mitikus hősénekek, sőt régi szokások elemei is összefolytak átköltött alakban. A magyar mesekincs különállása az európai anyagban, ezen belül pedig sok keleti vonása már korán felhívta magára kutatóink figyelmét. Először a katalóguskészítők állapították meg: Honti és Berze Nagy. Az utóbbi külön is többször rámutatott mesekatalógusa *-os számainak jegyzeteiben. (Csillaggal jelölte a külföldön nem ismert típusokat.) Solymossy pedig számos tanulmányában foglalkozott ilyen összefüggésekkel. Magam a hősének és ballada kapcsolatainak vizsgálata közben fedeztem föl nagyarányú egyezéseket a két távoli terület és a két műfaj anyagában.

Legfeltűnőbb közös szereplője mindkét műfajnak a táltos paripa. Minden hősnek kell rendelkeznie csodás képességű paripával, akinek első és legfontosabb tulajdonsága, hogy repülni tud égi és föld alatti világban egyaránt. Például a sór-tatár Kesz kán korbáccsal „nem üthető lovát” repülés közben mégis megüti, mire ló és lovas eszméletlenül száguld. „Ennek a világnak

határain túlmenve a második világon végignyargalt. Másminő naptól, másnemű holdtól megvilágított földön vágatott. A második világon véges-végig nyargalt, még mindig nem tért eszméletre. A második világ határán túl is továbbhaladt; fölemelkedett a harmadik világba. Félhomályos naptól, félhomályos holdtól bevilágított földre jutott ki. . .” Az ugyancsak sór-tatár Mergen kán előbb az égben keresi elrabolt nővérét, azután lemegy a föld alá. „. . . ment, ment olyan földön, ahová még ál-mában sem jut el a képzelet, ahová a tűnődésben sem jut el a gondolat, ott jár. . . Csak a föld alatt lehet, így szólva lovát arra a vidékre hajtja, ahol a föld füstlyuka van. Mergen kán ezen át a föld hét rétege alá bocsátkozik alá. . .”

Ugyanígy viszi a magyar táltos ló is gazdáját. „Ülj fel most reám, de fogantozz meg jól, mert éppen felszököm a tizenhete-dik égnek háta megé veled. Mikor megtörtént, kérdi a lova a Csinos Vitéztől: No, hol vagy? Mit nem állhatsz? Azt mondja a vitéz: A hévséget nem állhatom. Megszöki magát a ló, egyszerre viszi a földnek éppen a legbelsőbb gyomrába. Megkér-dezi ismét a ló: No, mit nem állhatsz? Feleli a vitéz: A föld ne-héz búzit nem állhatom. Megszöki a ló magát, visszaszökik ép-pen oda, ahol a vitéz két bátyja állott. . .” Ezek a hősnékbeli paripák is ugyanúgy váltogatják alakjukat, mint a magyar és európai mesében, és ugyanúgy tudnak beszélni is, előre figyel-meztetik gazdájukat a veszélyre, megmondják nekik, mi a teen-dő. Még megszerzésük is egyezik: meséinkben általános, hogy a hősnek szeméten legelő gebét vagy hitvány csikót kell válas-ztania, abból válik táltos paripa. A belső-ázsiai *Alpamiš*-eposz-ban is kimegy az ifjú a méneshöz, pályvájába háromszor kerül bele ugyanaz a hitvány csikó; végül beletörődik, hogy azt kell választania, s szárnyas paripa válik belőle.

Ezek az általános tulajdonságokon túl azonban vannak

olyan egyéni vonásaik is, amelyek külön is összekötik a magyar meséket a belső-ázsiai hősnékekkel. Schol az európai mesében nem ismeretes tudomásom szerint az a vonás, ami legfeltűnőbb kapcsolat meséink táltos lova és a török hősök csodás lovai közt, hogy gyakran hat-hét-nyolc lábuk van. Schiefnernél: „Amint vége volt a lagzinak, Kara kán meghagyta embercine, hogy fogjanak ki a ménesből egy hatlábú paripát”, másik énekben: „lánya számára gyorsan fölnyergelt egy hatlábú paripát”. Mint-hogy ezek a csodás lovak „hősi lovak”, amire a török népek-nek külön szavuk van, akárcsak nálunk a táltos paripa, ezek re-pülni is tudnak, tehát sokszor nem is lábukról van szó, hanem szárnyukról. „Világospej paripa hat szárnnal jött ki a föld alól.” „A te lovad, amelyen lovagolsz, hatszárnyú világospej paripa.” „Akinék a hátsolva a nyolclábú. . . (s a ló nevét mondja).” „Felesége fölült a hatlábú paripára. . . és hazaért.” A hősnek különböző feladatok közt három lovat is el kell fognia, közü-lük a harmadik nyolcszárnyú. Más: A gyermek hatlábú pari-pát kap a lótolvaj üldözésére. Sőt vogulok énekeiben is hatlábú volt a jávorszarvas az „ember-előtt”, s amikor a „manó-em-ber” elejti, négylábúvá változtatja, hogy az „emberkor”-ra el-ejthető legyen.

Magyar mesékben ez a vonás gyakori. „Akkor látja Bruncik királyfi, hogy a lúnak hat lába van. – Mi a csuda, neked hat lá-bod van? – Az ám, én tátos vagyok, de a csikósok azt nem tudták, nem is törődtek véllem – én sem ítélek.” „Alighogy kiértek a ménesből, egyszer csak megrázkódik a rongyos csikó, s olyan szélről fogantatott hatlábú táltos paripa lett belőle, hogy csak párját kellett volna keresni.”

Állandóan visszatérő eleme meséinknek a hősök birkózása. Néha választást engednek egymásnak: „Hogy küzsdjünk, kard-dal vagy derékbul? – Derékbul, mert az szerencsésebb.” Hős-

énekben is sokszor kezdődik a párba karddal vagy lándzsával, s miután nem tudnak kárt tenni egymásban, folytatják birkózással. Bizonyos esetekben pedig éppúgy „megbeszélük”, hogyan fognak vívni, mint meséinkben: nyíllal, karddal vagy birkózással. „Találkozik a két hős, nyíllal fognak-e löni, karddal fogják-e egymást vágni? Akkor elkezdd birkózni vele.” „Ahogy találkoznak a hősök, összecsapnak kardjaikkal, de nem tudnak ártani vele egymásnak. Leugornak hát a lóról, s mindketten elkezdenek birkózni egymással...” „Lándzsával döfik egymást, De nem szúrja őket a lándzsa, Karddal akarják vágni egymást, De nem vágja őket a kard. Elkapiják hát egymás derekát...” Párbajoznak karddal, az szikrázik, eltörik, nyíllal, az nem járja fedett mellüket; végül birkóznak több évig, hogy a hegy síkságga omlik lábuk alatt.

Régiesebb állapotokra utal azonban, ahol meg sem próbálják a fegyvert, hanem mindjárt birkózni kezdenek. Meséinkben ennek a birkózásnak formulaszerű előadása van: belevágják egymást a földbe térdig, övig, nyakig. Például: „...összeölelkeztek. A tizenkét fejű sárkány mingyá térgyig vágta a kirájit a földbe, az is kiugrott, s sárkánt gatyakötésig vágta be, akkor oszt nekiment, úgy meffojtotta, mint egy kutyát.” „Aval feljött a sárkány, kérlette Szépmező Szárnyát: hogy küzsdjünk, karddal-é vaj küzsdéssel? Azt mondja Szépmező Szárnya: derékból, mert szerencsésebb! Küzsdeni kezdnek. Béütötte Szépmező Szárnyát térdig a földbe. Szépmező Szárnya kiszökött, béütötte a sárkányt egész nyakig. Avval levágta a hétéfűt...” Hasonlóan bánt a kilencfejűvel: „A sárkány béütötte Szépmező Szárnyát térdig a földbe. Szépmező Szárnya kiugrott, és béütötte ő es a sárkányt. Akkor kiugrott megint a sárkány, és béütötte Szépmező Szárnyát derékig a földbe. Szép-

mező Szárnya kiugrott, megmérgeződött és béütötte egész nyakig a kilencfejűt. Levágta mind a kilenc fejét.”

Hasonló jelenetekkel találkozunk a szibériai epikában is. Egy burját történetben a hős segítőtársa, a „hegygörgető” úgy belevágja ellenfelét a földbe, hogy csak lábujja látszik ki belőle. A hős fölemeli ellenfelét az évig, földhöz vágja, hogy az mélyen besüllyed a földbe; a másik ellenfél erősebb, azzal kilenc évig birkózik. Máshol előbb az első segítőtárs birkózik, de az ellenfél erősebb, belevágja a földbe, hogy betöri a földet homlokával, és térdig belefürödik. Akkor a második kezd birkózni, az is betöri a földet homlokával, de már csak mellig szakad a földbe. Egy jakut énekben a vitéz úgy belevágja a rézemberrel – a nyolcfejű hőst – a földbe, hogy zuhanásától nyolc öl mélységig besüpped. Végül teljesen szó szerinti egyezésre mutatott rá Berze Nagy: a csuvas Kancafit – akárcsak a magyar Fehérlófiát – birkózáskor térdig, derékig, fejig vágják a földbe, de mindig kiugrik és végez ellenfeleivel.

Ez a motívum egy bolgár énektípusban is élénk bukkan, bár nem minden változatában fordul elő: a medvével birkózó hős évig emeli ellenfelét, s földhöz vágja, hogy az kilenc araszra besüllyed a földbe.

Már idéztem László Gyulát, aki egy szkíta verettől kezdve különböző népvándorlás kori leleteken keresztül perzsa miniatűrakig mutatja be egy azonos képtípuson ugyanennek a mítikus birkózásnak ábrázolásait. Ilyen jeleneteknek, mégpedig valami hősenek formájában már meg kellett lenniük a szkítáknál is, és azóta változatlanul minden sztyeppe-i nomád nép költészetében.

Már Solymossy fölfigyelt arra, amit idézett példáinkban is megfigyelhettünk, hogy meséink *sárkány*a egészen más lény, mint a nyugati mesékben. Nálunk a sárkány mindig ember

alakban elképzelt három-tizenkét fejű szörny, aki lovon jár, asztalnál eszik-iszik, buzogányt hajít a levegőbe, és birkózik ellenfeleivel. Pontosan ilyenek a démonikus ellenfelek az altajiszaiani török-mongol hőseinkben. Az alvilági démonok, a Hattyúasszony, a Jilbägän, Sibeldej vagy Mangüs mindig ember formájú három-huszonöt fejű szörny, aki mindig lovon jár, a hőssel birkózik, mint egy ellenséges hős. Ez annyira általános a régies hőseinkben, hogy részletes felsorolásuktól el is tekinthetünk.

Sajátos eleme meséinknek a mágneshegy, amit néhol „Akastyán-hegynek” mondanak. Ez valahol a világ távoli sarkában áll, a hős csak griffmadárral tud elröpkölni felette, vagy nem tud róla elszabadulni. Thompson új motívumindexe mit sem tud erről a képzetről. Megtaláljuk viszont a szibériai hőseinkben. Az abakáni énekekben többször szerepel mint *vashegy a világ végén*, ahová az égiek küldik el a mitikus hőst. Másik énekben úgy jut fel a csikó a Vashegyre gazdájával, hogy a nap-hold előtt hajlong segítségért, majd a „Nyírfáról” – vagyis a világfáról – letöret egy ágat, az segíti fel őket a tetőre, ahol legyőzik az üldöző szörnyet. Másutt a következőképp írják le: „Ahol a hold, a nap lenyugszik, Folyik a tenger a távolban, Ott áll egy hegy közel az égig, Azon a *Vashegyen* hét magas vas vörösfenyő nyúlik ki a földből, amely mind az égig ér fel.” A hős ott öli meg Jedai kánt, az alvilág urát, hét kutyáját összekötözve bezárja az *Aranyhegybe*, nehogy elszabaduljanak, mert akkor eljönné a világ vége.

Könnyen magyarázható, hogy későbbi képzetek hatására a Vashegy, a nagy veszélyek helye átalakult Mágnesheggyé, aminek éppen az a veszélye, hogy mindent magához ránt. Mint-hogy ez a képzet is ismeretlen Európában, nagy a valószínűsége,

hogy szintén a szibériai eposzokból, illetve világelképzelések-ből maradt fönn meséinkben.

Idevehetjük még azt a gyakori motívumát is meséinknek, hogy a hős a sárkányok megölése után palotájukat minden kincsével-jóságával együtt aranyalmává változtatja, és zsebében viszi haza. Sór-tatár hőseinkben ugyanúgy változtatja át elrabolt feleségét vagy menyasszonyát s egész elrabolt népét-jóságát aranygyűrűvé vagy fülbevalóvá, és zsebében vagy fülén viszi haza, ahol újra visszaváltoztatja.

Ha most ezeket az általános vagy legalábbis több mesénkben előforduló elemeket még kiegészítjük egy-egy mesetípusunk keleti megfeleléseivel, továbbá azokkal az általános elemekkel, amelyeket már korábban fölfedeztek kutatóink, akkor látjuk, mennyire telítve van mesekincsünk a szibériai epika és a tőlünk keletre élő népek folklórájának elemeivel. Gondoljunk Solymossy megállapítására meseformuláinkról, ahol kimutatta, hogy az arab világtól a Kaukázusig nyúló szöveg hagyományba tartozik a hős és a boszorkány találkozásakor elhangzó formula: „Köszönd, hogy öreganyádnak szólítottál”, ami a matriarchális örökbefogadás emlékét őrzi. „Hol volt, hol nem volt” mesekezdő formulánkról pedig, hogy a finnugor és török nyelvekben általános formája a bizonytalan idő kifejezésének (például „hosszu ideig ment, rövid ideig ment”, „ment, nem ment” és hasonló); gondoljunk továbbá Solymossy és Berze Nagy által kimutatott keleti típus- és motívumegyezésekre. Vegyük hozzá az újabban kimutatott egyezéseket, amelyek könnyebben hozzáférhető helyen láttak napvilágot: a *Möndölöcské* típusában fennmaradt túlvilágjárasi részleteket, a *Szívtelen anya*-balladával kapcsolatban idézett *Vízi Péter és Vízi Pál* meséjét és a keleti hőseinkhez fűződő párhuzamát, és utoljára, de nem utolsósorban azt a sokféle elemet, ami a sámánhitből fennmaradt me-

séinkben, amint Diószegi könyvéből ismerjük. Ha mindezt egybe-
belátjuk, akkor kapunk teljes képet arról, mennyire erős a kap-
csolata meséinknek a hősének korai, mitikus formájával, ami-
ben messze túlmennek a nyugati meséken, de azonfelül még
számos egyéni szállal is kapcsolódnak a kelet-európai és szibé-
riai területhez, az urál-altaji és kaukázusi népek folklórához.

Ez a kapcsolat és az előadott többi műfaj kapcsolata még je-
lentősebbé válik, ha az összes eddig feltárt honfoglalás előtti,
keleti párhuzamaink keretébe állítjuk. Diószegi a sámánhit egé-
szét tudta kimutatni a magyar hagyományból, részint élő hie-
delem formájában, részint különböző folklórműfajok elemei
közt szétválasztva, mesében, gyermekjátékban, regőségekben,
ráolvasásokban és képes ábrázolásokban. Kodály munkássága
nyomán már egészen világos, hogy dalaink egy részének kvint-
váltó-ötfokú formája szorosan kapcsolódik a Volga-kanyar vi-
dékének zenéjéhez, sok más típusa pedig a szibériai török né-
pekig és Kínáig tart széles körű rokonságot. Nagy valószínű-
séggel állíthatjuk siratóénekeinkről és a belőlük sarjadt dalla-
mokról, hogy egy óeurópai dallamfajtának leszármazói, amit
mi valószínűleg az ugor együttélés kora óta ismerünk. Balla-
dáink is jelentős elemeket őriznek a szibériai hősepikából az új
műfaj szellemében átalakítva, sőt egy esetben a Kaukázus köl-
tészeti hagyatékából is örököltünk. Még népi líránk is meg-
őrizte egykori, keleti dalformáinak hagyományát: az egy vers-
szakos lírai dal máig túlnyomó népdalaink között, amelyben a
két, párhuzamos képből álló tartalom és annak különböző for-
mai megoldása beletartozik egy olyan széles körű hagyomány-
ba, amely a volgai és szibériai török népeken keresztül Kínáig
húzódik, amint Lükő Gábor kimutatta.

Ezek az elemek időrendbe állítva – vagyis az egyes népekkel

összefüggő kapcsolataink időrendjében – a következő rétegeket
adják.

Az ugor együttélés korából származik a siratódallam és rokonai,
teremtésmondáink töredékei, a sámán varázsnak bűvölő szava
(„haj”) s talán egyes motívumok a sámánhitben is (agancsos fej-
díz), továbbá – ha nem az obi-ugorok tatár szomszédaitól szár-
mazik, akkor egy korai ugor–magyar–altaji török egyezés em-
léke az *Alpamüs*-eposz költögetési jelenete és a teremtés elkép-
zelése láncon leeresztett teremtményekkel, a belőle fejlődött
mesés-mitikus képzetekkel együtt.

Ugoroknál és törököknél egyaránt meglevő nyelvlélektani ere-
detű elem: a „hol volt, hol nem volt”-féle mesekezdő formula.

Belső-ázsiai törököktől: balladánk hősekelemei, a *Möndö-
löcské* alvilágjárása, az *Égitest-szabadító*-kultúrhéroszmonda,
meséink sárkánya, táltos lova, több motívuma és típusa, a sámánhit
legfeltűnőbb és leggazdagabban képviselt jelenségei
(például a táltosok állat alakú párviadala).

Volgai törököktől: népzeneink régi stílusa (ez inkább területi
kapcsolat), teremtésmondáink homokfelhozatala, a világ elkép-
zelése cethallal és bivallyal-ökörrel, meséink birkózási jelenete.
(Az utóbbi belső-ázsiai is lehet.)

Fekete-tenger melléki vagy turkesztáni törököktől: a pünkösdi
király szokása.

Általános török eredetű (helyhez és időhöz nem köthető): lírai
dalaink egystrófás, két párhuzamos képből álló formája.

Kaukázusi: a *Falba-épített feleség* verses mondája és meséink
egy fordulata („köszönd, hogy öreganyádnak szólítottál”).

Ez a sokféle eredmény egymást is alátámasztja. Nem arról
van szó tehát, hogy kiragadott példákat hozunk kapcsolatba
egykori keleti rokonainkkal vagy szomszédainkkal, hanem
hogy népi műveltségünk szinte valamennyi műfajban rendki-

vül gazdagon őrzött a legutóbbi időkig maradványokat a honfoglalás előtti, jórészt sztyeppei hagyományokból, s ezek a keleti származású műveltségi elemek tovább éltek az európai műveltségi formák közt is, és egyénivé színezték a magyar népi műveltség arculatát.

1977

A honfoglaló magyarság hitvilágának legfejlettebb rétege a nyelv és a folklór tükrében

Fogalmaink történetére legfontosabb forrásunk a nyelv. Szavaink etimológiája, jelentésfejlődése, amennyiben megismerhető, fogalmaink fejlődésébe enged bepillantani. Ezt a forrást összefüggően még nem értékeltük a honfoglalás előtti hitvilág megismerésére. Ha most arra akarunk útmutatást kapni, meddig jutott el a magyarság vallási képzeinek fejlődésében a kereszténység előtt, azokat a szavakat kell vallowa fogunk, amelyek fejlettebb vallási képzeteket jelentenek, és biztosan megvoltak már a honfoglaláskor nyelvünkben. Ha egy szó már a középkori forrásokban, lehetőleg a legkorábbiakban, már ilyen jelentéssel fordul elő, s biztosan finnugor, iráni vagy török eredetű, akkor elfogadhatjuk adatnak a honfoglalók egykori fogalmaira. Ugyanígy el kell fogadnunk „ismeretlen eredetű” szavainkat is. A honfoglalás utáni, keresztény terminológia ugyanis a latin, görög, szláv, olasz vagy német nyelvből egyértelműen levezethető; ami „ismeretlen”, azt nyilván nem az európai nyelvekből kaptuk, tehát csak történetünk korábbi, még meg nem fejtett kapcsolataiból származhat. Azt is föl kell tennünk, hogy az ilyen szavaknak középkori és mai, fejlett fogalmi tartalma a honfoglalás előtt sem lehetett nagyon távol a keresztény szóhasználatától, különben nem tudták volna alkalmazni keresztény értelemben. Amikor valamely keresztény képzet hiányzott a pogány magyarok nyelvéből, vagy nagyon távol volt az általuk ismert, hasonló képzetektől, akkor min-